

OVER TAAL

- 79** Interview
*Achter de schermen van de spellingherziening.
Op schoot bij Jeannine Beeken - Piet Creten en Natalie Hulsen*
- 82** Spelling 2005
*De spelling van overhijt. Wie moet bepalen hoe we schrijven?
Gert Meesters*
- 86** Eendracht maakt macht
Hugo Brouckaert
- 88** Spellingdossier
*Wat kunnen we verwachten van de spellingherziening 2005?
Sara Van Calster*
- 93** De woorden van Marlies
Spelling en etymologie - Marlies Philippa
- 94** Idioom & Co
*Spellingrestanten en/in idiomatische uitdrukkingen
Filip Devos*
- 96** Toonaangevend
*De eerste minuten - Hilde Van Belle
Professioneel communiceren - Marianne Boone
Beter Nederlands: grammaticaal hulpboek voor anderstaligen
Ilse Strobbe*
- 99** Quiz over taal
Doe de speltest - Piet Creten

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

Interview

Achter de schermen van de spellingherziening. Op schoot bij Jeannine Beeken

PIET CRETEN EN NATALIE HULSEN

Op 15 oktober verscheen een nieuwe editie van de Woordenlijst Nederlandse taal, de officiële gids voor de spelling van het Nederlands. Drie jaar lang werkte een werkgroep Spelling in opdracht van het Comité van Ministers van de Taalunie aan de herziening. Twee maanden voor het verschijnen van de Woordenlijst kon Over taal al een interview strikken met Jeannine Beeken van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden. Zij was coördinator-secretaris van de werkgroep Spelling, die de spellingvernieuwing moest voorbereiden.

Hoe bent u in de werkgroep Spelling terechtgekomen?

In 1996, na de spellingherziening van 1995, ging ik aan de slag bij de Nederlandse Taalunie, waar ik voor het eerst geconfronteerd werd met de reacties op spelling. Er waren toen onder andere bij de Taalunie een heel pak brieven terechtgekomen met reacties en ze zochten een goede ziel om die te evalueren en te beantwoorden. Als neerlandicus werd ik verondersteld toch wat van spelling af te weten, dus kreeg ik die brieven meteen op m'n bord. In 1999 vroeg men mij of ik bij het INL wilde komen werken als projectleider Spelling. Ik ben toen samen met een commissie, de werkgroep Spelling, begonnen met het in kaart brengen van wat er in 1995 allemaal goed en verkeerd en vooral ook onvolledig of onduidelijk was.

Hoe is die werkgroep tot stand gekomen?

De opdracht voor de herziening is officieel meegedeeld door het Comité van Ministers van de Taalunie. De Taalunie nodigde enerzijds een aantal mensen uit die er in '95 ook bij betrokken waren en moesten instaan voor de continuïteit. Daarnaast was er nieuw bloed nodig. Ikzelf heb de voorbereiding van de herziening van '95 en de hetze niet meegemaakt en was dus een beetje een onbeschreven blad. De werkgroep rapporteerde aan de Taalunie, die op haar beurt verslag uitbracht aan de ministers. Die laatste schreven voor welke aspecten wel en niet bij de herziening van 2005 konden worden betrokken, bijvoorbeeld dat er nieuwe woorden mochten worden toegevoegd aan de

Woordenlijst, oude geschrappt, inconsistenties werden weggenomen enzovoort. Wij konden alleen de herziening vorm geven en die als een advies aanbieden.

Kunt u het traject van de spellingherziening kort even toelichten?

Het is in ieder geval de bedoeling om om de tien jaar de *Woordenlijst* te actualiseren. Uit een onderzoek in 1999 bleek dat er veel onduidelijkheden en onvolkomenheden in de Leidraad zaten (nvdr: de inleiding tot het *Groene boekje* met de regels), en dus ook in de *Woordenlijst*. Die hebben we allemaal geïnventariseerd. Daar kwam nog bij dat Van Dale in 1995 zijn eigen weg is gaan bewandelen, omdat de voorschriften niet duidelijk genoeg bleken te zijn of op verschillende manieren konden worden geïnterpreteerd. Een aantal dingen moest dus nodig worden rechtgezet.

Op basis van de bevindingen uit ons onderzoek heeft het Comité van Ministers beslist om op een zevental punten een herziening door te voeren. We hebben in de werkgroep aan een technische handleiding gewerkt, waarin nu alle regels heel gedetailleerd beschreven staan, met veel voorbeelden. Op basis daarvan is een Leidraad geschreven, geschikt voor een breed publiek en die het fiat gekregen heeft van de werkgroep.

Wat zijn de belangrijkste veranderingen ten opzichte van 1995 ?

De uitzonderingsregel voor de tussen-n in paarde(n)bloem wordt geschrappt. Tegelijkertijd komt er meer duidelijkheid over twijfelgevallen, zoals het gebruik van hoofdletters in afleidingen van persoonsnamen, bijvoorbeeld edwardiaans. Die kwamen soms met en soms zonder hoofdletter voor. De regel wordt daar niet aangepast, wel worden ogenschijnlijk gelijksoortige gevallen op dezelfde manier gespeld. De lijst van afleidingen die dan aangepast wordt, mag dan vrij groot zijn, aan de regel verandert er niets. Dus wat is de impact van een dergelijke verbetering? Dat ik vele woorden niet meer moet gaan opzoeken in de woordenlijst van het *Groene boekje*, gewoon omdat de regel klopt en nu

consequent is toegepast. We hebben namelijk geprobeerd om de regels zo duidelijk te maken en ze ook zo toe te passen dat het moet volstaan om in de meeste gevallen alleen de hoofdregel te kennen. Zo moet je niet langer meer vele individuele woorden opzoeken omdat ze wel eens een andere spelling zouden kunnen hebben.

We hebben ook ongeveer zesduizend nieuwe trefwoorden opgenomen, waarvan ten minste zestig procent vreemde woorden zijn. Overigens is het aantal woorden dat van spelling veranderd is ten opzichte van '95 ca. 1500, een goede anderhalve procent.

Er staat ook Surinaams-Nederlands in de Woordenlijst. Hoe zijn jullie daarbij tewerkgegaan?

Een representatief corpus van Surinaams-Nederlands hadden we niet ter beschikking. Bovendien is Suriname nog maar sinds vorig jaar december officieel lid van de Taalunie, dus veel tijd hadden we niet om nog gefundeerd corpusonderzoek te doen. Daarom zijn we met Surinaamse taalkundigen en leerkrachten rond de tafel gaan zitten en hebben we een woordenlijst opgesteld van een vijfhonderdtal woorden. Over bepaalde types van woorden waren we het eens dat ze volgens de regels van de Nederlandse spelling gespeld moesten worden. Over de spelling van andere groepen van woorden bestaat op dit moment in Suriname nog geen eensgezindheid, bijvoorbeeld over de spelling van woorden met de klanken [oe] of [j], die zowel met <u> als <oe> en met <y> en <j> worden gespeld. Die krijgen wellicht pas bij de volgende herziening een officiële spelling toegekend.

In hoeverre is dit nu de spelling zoals u ze zou maken, als u ze helemaal volgens uw eigen principes mocht construeren?

Als je als zo'n werkgroep begint, moet je je realiseren wat de vrijheid en haalbaarheid is die je hebt. En dat er een aantal basisprincipes van het Nederlands zijn waar je absoluut niet aan wil raken. Als je dat gedaan hebt, weet je precies wat wel en niet binnen de herziening kon plaatsvinden. En dan heb je op het einde niet, tenminste ik niet, het gevoel van 'verdorie, waarom

hebben we dit of dat niet gedaan?'. Ik denk dat we binnen het afgetekende kader en de basisprincipes die we altijd voor ogen hebben gehouden het maximale hebben bereikt. Ik heb dus geen ontevreden gevoel, en ik denk de andere leden van de werkgroep ook niet. Het enige wat wel een gevoel van 'waarom niet nu?' heeft gegeven, is het uitwerken van eenduidige en volledige richtlijnen voor het los en aaneenschrijven van woorden. Dat toch wel helse werk wilden de ministers voor een volgende herziening houden.

De Taalunie benadrukt dat er nauwelijks iets verandert. Denkt u dat de spellingwijziging zo verkocht zal kunnen worden? Welke reacties verwacht u?

Er komen negatieve reacties, dat is zeker, want elke verandering is negatief. Dat er ook nu heel wat zogenaamde 'detailkwesies' – zoals die ogenschijnlijk gelijksoortige gevallen – in opgenomen zijn, lijkt de zaak voor de meesten niet eenvoudiger te maken. Zij willen gewoon weten wat de regels zijn en er niet over nadenken. Ten slotte staan mensen er volgens mij ook huiverig tegenover dat wanneer ze iets moeten spellen er een bepaalde systematiek aan ten grondslag ligt die ze moeten reproduceren. Vergelijk het met de dt-regel. Een eenvoudige regel, maar je moet hem alleen wel even leren. Dat vergt wat grammaticale kennis en de meeste mensen gebruiken die kennis niet bewust.

Het is een beetje ambigu: niemand wil spellingregels leren, maar tegelijkertijd wil ook niemand fouten schrijven.

Ik zou wel een oplossing willen vinden voor hoe we de eventuele toevloed aan reacties, vragen en kritiekpunten kunnen stroomlijnen. We kunnen misschien een soort van klachten- en informatiebureau oprichten waar mensen terecht kunnen voor het signaleren van fouten, of om hun ongenoegen of waardering te uiten. Dat kan met moderne technieken, zoals Skype, een softwareprogramma waarmee je gratis via het internet kan bellen. We zouden vooral de jongeren kunnen aanspreken en een Skype-uurtje introduceren zodat ze na schooltijd bijvoorbeeld hun vragen telefonisch aan enkele taaladviseurs kunnen stellen.

Mensen vinden het lastig als er wat gewijzigd wordt: dat creëert bij sommigen een gevoel van onbehagen. Ze reageren als volgt: 'de spelling verandert toch altijd, waarom zouden we dan moeite doen om ons die regels eigen te maken?'. Hoe gaat u daarmee om?

Dat mensen niet veel spellingregels willen leren, is een feit. Maar het is een beetje ambigu, want niemand wil spellingregels leren maar tegelijkertijd wil ook niemand fouten schrijven. Voor mijn part prima als je geen spellingregels wil leren, maar accepteer dan van jezelf en van anderen dat je fouten schrijft.

Wat wij geprobeerd hebben is om de *Leidraad* en ook de nieuwe uitgave van het *Groene boekje* wat aantrekkelijker te maken. Het ziet er dus helemaal anders uit dan de vorige editie; het is ook duidelijker en tegelijkertijd luchtiger gepresenteerd, de woorden lijken meer van deze tijd te zijn.

Zal u er bij de volgende herziening binnen tien jaar ook nog bij zijn?

Ik ben er van bij het begin van uitgegaan: ofwel doe ik of doen we het werk goed en dan hoeft ik het niet meer opnieuw te doen, ofwel doe ik of doen we het verkeerd en dan mag ik het niet meer opnieuw doen, dus hoe dan ook is dit gewoon het eindpunt, in deze functie tenminste. Maar als ik opnieuw gevraagd zou worden om in de werkgroep Spelling te zitten, zal ik niet nee zeggen. Al zal het niet zijn als projectleider, want dit heb ik nu gedaan en je moet ook eens iets anders doen.

Jeannine Beeken is ook projectleider van de TST-centrale bij het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden.

e-mail: beeken@inl.nl

website: www.inl.nl

Spelling

De spelling van 'overhijt'. Wie moet

GERT MEESTERS

Bij de vorige spellingwijziging heeft de overheid steken laten vallen. Mag ze zich nog wel met de spelling bemoeien en wat is het eventuele alternatief?

Spellingmoe

Zeven jaar geleden schreef ik al in dit blad dat Nederlanders en Vlamingen spellingmoe waren. Dat gevoel is ondertussen zeker niet verdwenen. Het werd grotendeels veroorzaakt door de laatste spellingwijziging. Louter het feit dat de spelling aangepast werd, zorgde bij menig taalgebruiker al voor een mengeling van onzekerheid en weerstand. Maar vooral de manier waarop de spelling aangepast werd, zorgde voor ongenoegen. In de ogen van velen was de spellingwijziging knoeiwerk, zowel op het niveau van de regels als op het niveau van de uitwerking. De instanties die voor de nieuwe spelling hadden gezorgd, werden met de vinger gewezen: de Taaladviescommissie, het Instituut voor Nederlandse Lexicologie voor de uitwerking enerzijds en de Nederlandse Taalunie en de bevoegde ministers voor de eindverantwoordelijkheid anderzijds. Kortom: volgens vele taalgebruikers had de overheid haar job niet goed gedaan. Zelfs de felste verdedigers van de spellingwijzi-

ging van 1995 zullen ondertussen toegeven dat er toen dingen fout gelopen zijn.

De situatie in het Duitse taalgebied is overigens tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de situatie in het onze. Ook daar is ongeveer tien jaar geleden een spellingwijziging aangekondigd, die – net zoals bij ons – voornamelijk over details gaat. Ook daar hadden de taalgebruikers geen zin in de veranderingen. De invoering zit er – nu de invoering definitief zou moeten worden – gruwelijk vast op het niveau van de deelstaten. De bevoegdheid over spelling in het onderwijs is er geen nationale kwestie meer, maar een kwestie van elke deelstaat afzonderlijk. Daardoor is het niet ondenkbaar dat er binnenkort andere spellingen worden aangeleerd naar gelang van de deelstaat waarin de leerling school loopt. Sommige mensen zouden uit het Duitse voorbeeld kunnen afleiden dat de overheid in deze tijd de spelling niet meer efficiënt kán beregelen, dat spellingbeleid door de overheid haast per definitie fout móet aflopen.

Op de kritiek zijn drie reacties van de overheid mogelijk. De eerste optie is om de spelling volledig vrij te laten. In het tweede scenario laat de overheid de beregeling van spelling over aan anderen. De derde optie is om het huiswerk zelf over te doen. In wat volgt probeer ik de voor- en de nadelen van de drie opties te bekijken.

2005

bepalen hoe we schrijven?

Vrijheid blijheid?

De spelling helemaal vrij laten is een utopie die vooral door taalkundigen en professionele taalgebruikers gekoesterd wordt. De meeste andere taalgebruikers willen immers wél een houvast. Soms maken voorstanders van de volledige vrijheid de analogie met bijvoorbeeld de woordbetekenis of de uitspraak, die ook niet van bovenaf vastgelegd worden. Ze vergeten dat spelling iets fundamenteel anders is dan uitspraak of woordbetekenis. De taal ontwikkelt zich vanzelf, door sociale interactie. We leren ze min of meer onbewust. Uitspraak en woordbetekenis maken onlosmakelijk deel uit van die taal. Normering over uitspraak of betekenis gebeurt wel, maar gewoonlijk achteraf: omdat een bepaalde uitspraak of betekenis sociaal niet geaccepteerd wordt, wordt ze ook in een naslagwerk afgekeurd. Spelling is een bijproduct van de taal. Een taal heeft altijd een zekere uitspraak of woordbetekenissen, maar heeft niet noodzakelijk een noteringssysteem. Spelling is een afspraak die bewust en zo rationeel mogelijk moet worden gemaakt. Eigenlijk zouden we dus kunnen afspreken om de spelling zo eenvoudig mogelijk te houden, maar omdat we al eeuwenlang onze taal opschrijven en traditie het soms wint van eenvoud en didactiek, sleept onze spelling een ingewikkelde erfenis mee die belet dat we ineens een grondige vereenvoudiging doorvoeren.

In tegenstelling tot uitspraak is spelling dus in principe eenvoudig van bovenaf te regelen en de gebruikers verwachten dat ook. Ze vinden verschillende spellingbeelden maar verwarrend. Afwijkende spellingen laten hen twijfelen over hun eigen schrijf-

praktijk en trekken ook nog eens de aandacht op de spelling, terwijl de betekenis van de tekst voorop zou moeten staan. De afwijzende reacties van gewone taalgebruikers op variërende spellingen blijkt bijvoorbeeld duidelijk als publicaties een andere dan de officiële spelling gaan hanteren. Het Leuvense studentenblad Veto heeft sinds zijn ontstaan in 1974 tot in 2002 diverse iets meer fonologische spellingen gebruikt. Een belangrijk deel van de lezersreacties die het blad in die jaren kreeg, was gericht op de spelling, terwijl dat natuurlijk niet de bedoeling was. Spelling zou zich moeten schikken naar het algemene communicatiebeginsel dat je de aandacht alleen op de vorm vestigt als dat voor je boodschap een belangrijke meerwaarde oplevert. Voor de meeste publicaties die totnogtoe zo'n afwijkende spelling hanteerden, bleek na verloop van tijd dat te veel aandacht van de lezer naar de afwijkende spelling uitging.

Een eenvormige spelling heeft ook praktische voordelen: ze maakt het eenvoudiger om iets digitaal op te zoeken. Omdat een computer zelf nog niet zo goed kan raden welke andere spellingen je zou kunnen bedoelen, moet je in zoekprogramma's of op zoeksites op internet anders je zoekwoorden in verschillende mogelijke spellingen opgeven.

Taalkundigen, woordenboekmakers of schrijvers?

De tweede optie voor de overheid zou kunnen zijn om de hete aardappel door te schuiven naar iemand anders. De spelling wordt wel vastgelegd, maar in plaats van de Nederlandse

Taalunie doen anderen dat. In zekere mate gebeurt dat nu al, omdat de spelling meestal niet alleen door politici en ambtenaren wordt bekookstoofd, maar ook in belangrijke mate door taalkundigen. Voorstanders van deze tweede optie zijn in elk geval niet te spreken over de invloed van politici en ambtenaren, die ze verantwoordelijk houden voor inconsequenties en overdreven veranderingslust. Ook taalkundigen delen in de klappen. De publieke opinie waardeert hun eventuele kennis van zaken nauwelijks en wrijft hun te veel veranderingsijver aan. Men vergeet daarbij echter weleens dat die taalkundigen veelal een vrij goed omliggende opdracht krijgen: de krijtlijnen van de wijzigingen staan vooraf vast. Maar goed, het is wellicht juist dat een gemiddelde taalkundige veel minder problemen heeft met een radicale verandering van het spellingbeeld dan andere taalgebruikers. Voorstanders van deze tweede optie vertrouwen daarom niet op taalkundigen om de spelling te beregelen. Meestal wordt daarvoor ofwel naar woordenboekmakers ofwel naar schrijvers gekeken. Beide groepen lijken me vooral nadelen te hebben.

Woordenboekmakers dienen vooral commerciële belangen; dat hebben we tien jaar geleden duidelijk kunnen ervaren. Toen heeft de wedloop om toch maar gelijktijdig met de nieuwe spelling op de markt te komen, geleid tot een afwijkende spelling van Van Dale. Zo'n scenario zou zich ongetwijfeld herhalen als de spelling zou worden toevertrouwd aan één toonaangevende woordenboekmaker. Zelfs als een samenwerking tussen woordenboekmakers mogelijk zou zijn, zou het geen goede zaak zijn voor de spelling. Juist door de commerciële ingesteldheid heeft een woordenboekmaker er belang bij dat de spelling af en toe weer eens verandert. Dan kan de tanende woordenboekverkoop tijdelijk opgekrikt worden. Bedrijven

woulden wellicht ook niet geneigd zijn om bijvoorbeeld een woordenlijst gratis ter beschikking te stellen via het internet, wat de overheid eventueel wel zou kunnen doen.

Sommigen koesteren de gedachte dat literaire schrijvers de spelling zouden moeten bepalen. Wellicht vanuit het romantische idee dat wie de mooiste zinnen kan maken, ook de mooiste schrijfwijze kan verzinnen. Ieder die weleens een manuscript onder ogen heeft gehad, begrijpt echter dat een fraaie taalbeheersing en een vlekkeloze spelling zeker niet hand in hand gaan. Schrijvers zijn vaak lamentele spellers. De formele puntjes op de i komen veelal van de uitgevers. Mij lijkt bovendien dat literaire schrijvers, zoals veel professionele schrijvers, te sterk vasthangen aan het traditionele schriftbeeld van de woorden en geen oog hebben voor de consequentie van het geheel. Wie de huidige spelling te allen prijze wil behouden, is daar misschien blij mee, maar een haast permanente blokkering van de spelling is misschien toch ook geen goed idee.

Kortom, het lijkt handig om iemand anders dan de overheid met de spelling op te zadelen, maar er is geen goede categorie van slachtoffers beschikbaar. Uiteraard zijn er wel taalkundigen, schrijvers of woordenboekmakers te vinden die het er individueel niet slecht vanaf zouden brengen, maar in hun geheel lijken ze als spellingbepaler geen haar beter dan de overheid.

Scheidsrechter

De derde en laatste optie is dus dat de overheid haar huiswerk beter overdoet. Na het debacle van 1995 en

wat vreemde en laattijdige bijsturing van 2005 is het vertrouwen in de Nederlandse Taalunie als spellingberegende instantie wellicht niet tot enorme hoogte geklommen, maar dat betekent niet dat het onmogelijk is om een duurzame beregeling onder overheidsvleugels te verkrijgen. Het impliceert alleen dat de Nederlandse Taalunie voldoende afstand kan nemen van politici en van bedrijven, maar ook van een ambtenarenaanpak zonder voeling met de realiteit. Door voldoende oog te hebben voor wat taalgebruikers en taalspecialisten willen, zou de Taalunie een onafhankelijke scheidsrechter kunnen worden. Ministers en parlementairen zouden dan voldoende vertrouwen in de Nederlandse Taalunie moeten hebben om niet op de uitgewerkte voorstellen te beknibbelen. De situatie is wellicht te vergelijken met de verfondsing van de culturele subsidies: als de politiek specialisten aanstelt om zich met een bepaalde materie bezig te houden, gaat het niet op om het advies van de specialisten met een pennentrek in de war te sturen en hen daarna met de vinger te wijzen. Het is een bekende – maar moeilijk te verifiëren – anekdote dat we de uitzonderlijke spelling van maneschijn en Onze-Lieve-Vrouwetoren aan opmerkingen van politici te danken hebben.

Als de Taalunie zich voldoende onafhankelijk opstelde van uitgevers als SdU, dan zou ze ook haar publieke functie op een hoger niveau kunnen tillen door zelf een uitgebreide woordenlijst gratis ter beschikking te stellen via haar website, zoals nu al met de lijst van aardrijkskundige namen gebeurt. Zo zou ze bijvoorbeeld jaarlijks nieuwe woorden kunnen toevoegen als dat nodig zou blijken, zonder dat ijverige taalgebruikers zich te vaak verplicht voelen om nieuwe naslagwerken in huis te halen. Van een overheidsinstantie verwacht je goede (gratis) dienstverlening en geen hand- en spandiensten aan de uitgeverswereld.

De spelling is in se bijzonder onbelangrijk, maar raakt haast elke taalgebruiker emotioneel. Ze ligt dus te gevoelig om ze zonder overleg of grote publieke steun te veranderen. Als er een groot publiek draagvlak was voor de huidige beregeling, dan was het eenvoudig. Dan zou de Taalunie kunnen afzien van de tienjaarlijkse herziening en nieuwe woorden gewoon aan een woordenlijst toevoegen zodra ze veel gebruikt worden. Want in plaats van regelmatige kleine veranderinkjes heeft de taalgebruiker behoefte aan rust. Zodat hij zonder dat hij zich ervan bewust is, de spelling al lezend en schrijvend vanzelf onder de knie krijgt. Je kan niet zeggen dat de overheid op dit moment prima bezig is met die kleine tienjaarlijkse herzieningen, maar ik heb in dit artikel betoogd dat ook van andere mogelijke spellingberegelaars niet veel goeds verwacht kan worden. Als volkomen neutrale en volksvertegenwoordigende instantie is de overheid nu eenmaal het best geplaatst om het spellingbeleid te bepalen. Maar ze moet het wel goed doen.

Gert Meesters werkt als lector Nederlands aan de universiteit van Luik.

<http://www.nl.ulg.ac.be/personeel/gertmeesters.html>
e-mail: gert.meesters@ulg.ac.be

Naschrift van de redactie: De Taalunie stelt de nieuwe *Woordenlijst* online ter beschikking op haar website: www.taalunieversum.org

Eendracht

HUGO BROUCKAERT

Sinds 1550

De Romeinse senator en historicus Sallustius wist het al:

Concordia parvae res crescunt,

discordia maximae dilabuntur. Door eendracht groeit het kleine, door tweedracht valt het grote uiteen.

De spreuk wordt in het Nederlands al vermeld in een spreekwoordenverzameling uit 1550.

‘Eendracht maakt macht’ werd in 1588 de wapenspreuk van de Republiek der Verenigde Nederlanden, een nogal los staatsverband dat tijdens de Tachtigjarige Oorlog tot stand kwam, het begin inluidde van de feitelijke scheuring van de Nederlanden en de kiem legde voor de onafhankelijke staten België en Nederland.

Naast ‘Eendracht maakt macht’ kwamen aanvankelijk nog andere varianten voor. Zo schreef de koopman en humanist Hendrick Laurensz Spieghel in 1606: ‘Eendracht heeft macht’ en de politicus en dichter Jacob Cats in 1632: ‘Eendracht geeft macht’.

De spreuk was onder meer aan te treffen op munten en onder wapenschilden en was in de Republiek algemeen verspreid.

Als uitdrukking van het nationaal gevoel vond het devies ook zijn weg in de overzeese gebieden. Het symbool van Brooklyn (New York) bijvoorbeeld, een beeld dat een vrouwenfiguur voorstelt, vermeldt de tekst ‘Eendracht

maekt macht’. Het stond tot 1862 op de Brooklynbrug en bevindt zich thans bij de ingang van het Brooklyn Museum. Het mag geen verbazing wekken dat de tekst in het Nederlands gesteld is: Brooklyn is de verengelse naam van het op die plaats in 1646 door de Nederlanders gestichte dorp Nieuw-Breukelen.

‘Eendracht maakt macht’ verdween geleidelijk uit de aandacht. Nederland werd in 1795 de van Frankrijk afhankelijke Bataafse Republiek en nadien het Koninkrijk Holland, met Bonapartes jongste broer Louis Napoléon als koning. Deze zou bij de eerste kennismaking met zijn ministers gezegd hebben: ‘Iek ben de konijn van Olland’. Later volgde hij Nederlandse les bij de dichter Willem Bilderdijk.

Je maintiendrai

Bij de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 – met de val van Bonaparte verdween ook zijn broer uit de macht – is de eendracht-spreuk helemaal in onbruik geraakt. Het nieuwe koninkrijk koos voor *Je maintiendrai*. Daarmee werd de oude wapenspreuk van de Oranjes van onder het stof gehaald.

In 1544 had de elfjarige graaf Willem van Nassau de bezittingen van zijn neef René van Châlôn geërfd, waaronder het vorstendom Orange in Frankrijk. Het

maakt macht

geslacht Chalôn voerde als wapenspreuk: *'Je maintiendrai Chalôn'*. Prins Willem van Oranje, Guillaume d'Orange, zoals hij zich als erfgenaam mocht noemen, nam het devies over en verving Chalôn door Nassau: *'Je maintiendrai Nassau'*. Dat wil zoveel zeggen als: ik zal mijn huis Nassau handhaven, ik zal opkomen voor de rechten van mijn geslacht.

Herhaaldelijk gebruikte Oranje het devies in een ander verband. Zo schreef hij in een brief uit 1562:

*'Je maintiendrai la vertu et noblesse
Je maintiendrai de mon nom la haultesse
Je maintiendrai l'honneur, la foy, la loi
De Dieu, du Roy, de mes amis et moy'*

In latere jaren liet hij 'Nassau' vallen en werd de spreuk eenvoudigweg *'Je maintiendrai'*.

L'union fait ...

En België? Ook hier kwam bij de onafhankelijkheid een oude spreuk boven water. 'Eendracht maakt macht', maar dan in het Frans: *L'union fait la force*. Na de gelijkstelling van het Nederlands met het Frans kreeg ook het oorspronkelijke 'Eendracht maakt macht' zijn plaats onder de Belgische leeuw.

Het zou geen uitsluitend Belgische spreuk blijven.

Bulgarije, dat in 1878 onafhankelijk werd en later een koninkrijk, nam zowel de Belgische grondwet als het Belgische wapen over, met de leeuw, zodat 'Eendracht maakt macht' ook onder het wapen van Bulgarije te vinden is, maar dan in het Bulgaars. Dat alles heeft misschien te maken met het feit dat de Bulgaarse koning Ferdinand – die zich overigens tsaar liet noemen – net zoals de Belgische vorsten een Saksen-Coburg was.

L'union fait la force werd in 1884 ook de wapenspreuk van de *Acadiens*, de Franssprekende Canadezen uit Nova Scotia, die halfweg de 18e eeuw door de Engelsen naar hun kolonies in de huidige Verenigde Staten gedeporteerd werden omdat ze tijdens de Frans-Engelse koloniale oorlog hun Franse taalgenoten niet met de wapens wilden bekampen. De *Acadiens* wonen nu voornamelijk in Louisiana. Hun naam verbasterde tot *Cajuns*. Onder die naam zijn ze via hun typische muziek ook internationaal bekend.

De slogan 'Dit is Belgisch' gaat dus beslist niet op voor onze nationale wapenspreuk.

Hugo Brouckaert vertaalt.

e-mail: hb@senate.be

Spelling

Wat kunnen we verwachten van de

SARA VAN CALSTER

Op 15 oktober 2005 – tien jaar na de spellinghervorming van 1995 – verschijnt de herziene editie van de Woordenlijst Nederlandse taal – ook wel het Groene boekje genoemd. Volgens de Nederlandse Taalunie mogen we deze nieuwe uitgave niet

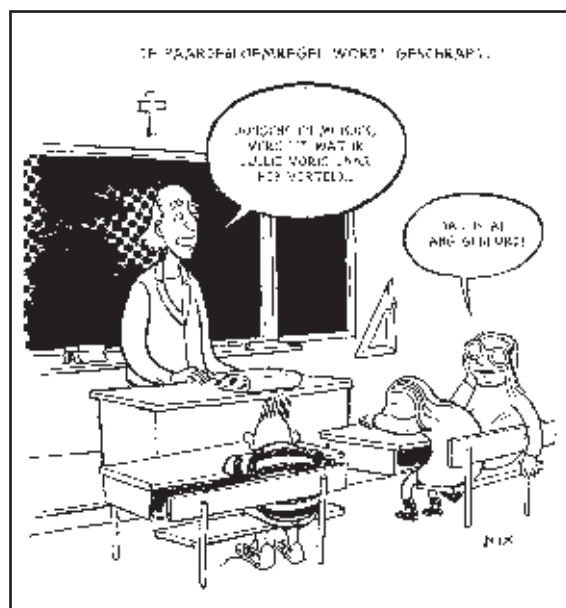
opvatten als een nieuwe spellinghervorming. De nieuwe editie komt er niet om nieuwe regels door te voeren, maar om de bestaande regels beter te formuleren en om de Woordenlijst up-to-date te houden. Bij de spellinghervorming van 1995 heeft men immers besloten dat er om de tien jaar een herziening van de Woordenlijst zou komen om de bruikbaarheid en de actualiteit van de Woordenlijst te garanderen.

Wat is dan het verschil tussen de editie van 1995 en de nieuwe editie die we vanaf oktober 2005 zullen gebruiken? De leidraad die in 1995 in het Groene boekje verscheen, telde zesendertig bladzijden en bood een summier overzicht van de officiële spellingregels. De nieuwe versie beslaat een honderdtal bladzijden. Wij gaan alvast eens kijken naar de geherformuleerde regels in de nieuwe, uitgebreide leidraad en nemen de verschillen met de vorige leidraad onder de loep. Het is daarbij niet de bedoeling een volledig overzicht te geven van alle wijzigingen die de spellingherziening met zich brengt. Wel zullen we de belangrijkste aanpassingen even op een rijtje zetten.

Tussenletters

Laten we beginnen met de meest opvallende wijziging: de zogenaamde *paardebloemregel* wordt geschrapt. Samenstellingen met een dierennaam als eerste lid en een plantkundige aanduiding als tweede woord werden in de leidraad van 1995 als een uitzondering op de hoofdregel behandeld en kregen geen tussenletter -n. Voortaan vormen dergelijke samenstellingen geen uitzondering meer, en krijgen ze dus een tussenletter -n: *paardenbloem*. Dat betekent concreet dat precies vierentwintig woorden in de *Woordenlijst* (blz. 92) een andere spelling krijgen.

Een andere aanpassing betreft een rechtzetting bij enkele versteende samenstellingen. Een aantal samenstellingen die in 1995 als versteend werden beschouwd – en zonder tussenletter -n werden

dossier

spellingherziening 2005?

geschreven – blijken nu toch duidelijk herkenbare delen te hebben en krijgen vanaf nu wel een tussenletter n. Het gaat om de volgende gevallen: *hartenlap*, *krabbenscheer*, *paddenstoel*, *naar hartenlust*, *pierenbad*, *bullenbijter*, *bullenpees* en *wiggenbeen*.

Hoofdletters

Gelukkig worden de regels voor het schrijven van hoofdletters in de nieuwe leidraad een stuk explicieter geformuleerd. De leidraad legt de nadruk op het belangrijkste hoofdlettercriterium: soortnamen krijgen kleine letters. Eigennamen schrijven we met hoofdletters. Toch zijn er ook een paar subtiele veranderingen van de regels.

Namen van bevolkingsgroepen krijgen een hoofdletter, ook als er geen land- of streeknaam is waarvan ze zijn afgeleid, bijvoorbeeld *Azteek*, *Kelt*, *Eskimo*. Volgens de leidraad van 1995 kregen alleen afleidingen van en samenstellingen met aardrijkskundige namen een hoofdletter. Overkoepelende termen voor etnische groepen behouden nog steeds de kleine letter, bijvoorbeeld *nomade*, *zigeuner*, *indiaan*. Een benaming die gebaseerd is op een (geloofs)overtuiging krijgt eveneens een kleine letter, bijvoorbeeld *katholieken*, *protestanten* en *moslims*.

Een addertje onder het gras zijn benamingen zoals *jood* en *hindoe*. Volgens de nieuwe leidraad schrijven we *hindoe* en *jood* met een kleine letter wanneer de benaming gebaseerd is op de geloofsovertuigingen *jodendom* en *hindoeïsme*. We schrijven *Hindoe* en *Jood* met een hoofdletter als we het over een inwoner van Hindoestan en een inwoner van Israël hebben.

Een andere opvallende vernieuwing is dat we namen van historische periodes vanaf nu met een kleine letter schrijven: *de middeleeuwen*, *de bronstijd*, *het pleistoceen*. In de Woordenlijst van 1995 kregen dergelijke namen een hoofdletter.

Heilige boeken schrijven we voortaan met hoofdletter als we de tekst bedoelen, maar met kleine letters als het om een exemplaar van het boek gaat. We schrijven dus *Bijbel* in een zin als *Het staat in de Bijbel*. Maar we schrijven *bijbel* in de zin *Er lagen wel dertig bijbels op zijn bureau*.

Namen van ziektes – bijvoorbeeld *alzheimer*, *hodgkin* en *down* – krijgen vanaf nu een kleine letter. De redenering daarbij is de volgende: als de naam van een persoon ongewijzigd gebruikt wordt om een begrip te benoemen, dan functioneert de eigen naam niet meer als dusdanig. De naam van het begrip krijgt dus geen hoofdletter. Als we de naam van de ontdekker los gebruiken om expliciet naar de persoon te verwijzen, behouden we dan weer de hoofdletter: *de ziekte van Down*, *de ziekte van Alzheimer*, *de ziekte van Hodgkin*.

Los, aaneen of met een koppelteken?

Wanneer schrijven we iets los, aan elkaar of met een koppelteken? In de Nederlandse spelling levert deze vraag meer dan eens spellingproblemen op. Waar in de vorige leidraad enkele vrij algemene regels werden gegeven, wijdt de nieuwe leidraad een gedetailleerd hoofdstuk aan de beschrijving van wanneer woorden aan elkaar, los of met een liggend streepje geschreven moeten worden. Ook hier blijken een aantal subtiele wijzigingen in de regels op te duiken.

Er komt duidelijkheid over de spelling van woorden die worden gevolgd door een letter of cijfer om een categorie aan te geven. Zulke woorden schrijven we los van die letter of dat cijfer. We beschouwen het geheel als een woordgroep en schrijven de delen dus niet aan elkaar vast. Voorbeelden zijn *top 10*, *hepatitis B*, *vitamine B12*. Bij samenstellingen met dergelijke woordgroepen komt er alleen een koppelteken tussen de letter of het cijfer en het tweede deel van de samenstelling. We schrijven dus *top 10-plaat*, *hepatitis B-besmetting* en *vitamine B12-tabletje*.

Als het eerste deel van de woordgroep een telwoord is (bijvoorbeeld *vijftig euro*, *vierhonderd meter*, *elf juli*), schrijven we het vast in een driedelige samenstelling (*vijftigeurobiljet*, *vierhonderdmeterbordeloop*, *elfjuliviering*). Als we het telwoord met een cijfer schrijven, gebruiken we een spatie: *50 eurobiljet*, *400 meterbordeloop*, *11 juliviering*.

Bijzondere voor- en nabepalingen worden nog steeds met een koppelteken gescheiden van andere woorden (*niet-rookster*, *minister-president*, *ex-collega*). Het is evenwel handig om te weten dat *privé* vanaf nu niet meer als een bijzondere voorbepaling wordt beschouwd. In samenstellingen wordt *privé* dus vast geschreven aan het andere deel van de samenstelling: *privédetective*, *privédomein*. Een woord met zelfnoemfunctie wordt volgens de nieuwe regels dan weer wel behandeld als een bijzondere voorbepaling. Er komt dus een koppelteken in samenstellingen waarin een woord zichzelf presenteert: *ik-roman*, *de-woord*, *wijgevoel*.

De regel voor afleidingen van letters, cijfers, symbolen en initialwoorden wordt in de nieuwe leidraad verduidelijkt.

Voorvoegsels worden aan een letter, cijfer, symbool of initialwoord verbonden met een koppelteken: *ge-sms*, *ge-gsm*.

Achtersvoegsels worden met een apostrof verbonden: *sms'je wc's*, *tv'tje*. De gangbare spelling *geë-mailed* verandert door deze regel in *ge-e-mailed*.

Afleidingen met een voorvoegsel van Griekse of Latijnse oorsprong kregen in de vorige Woordenlijst altijd een koppelteken:

vice-eersteminister, *vice-premier*, *pseudo-wetenschap*. Voortaan worden dergelijke afleidingen behandeld als samenstellingen. Dat betekent dat ze alleen bij klinkerbotsing nog een koppelteken krijgen. We schrijven dus *vice-eersteminister*, *vicepremier* en *pseudowetenschap*.

Een volgende wijziging betreft afleidingen en samenstellingen met eigennamen die uit meerdere woorden bestaan. Zulke woorden behouden de spaties die in het grondwoord staan. Dat was in de vorige *Woordenlijst* niet het geval. We schrijven vanaf nu *Rode Kruispost*, *Ave Mariaatje*, *Tweede Kamerleden*, *New Yorker*, *Costa Ricaans* en *Puerto Ricoreis* (of *Puerto Rico-reis*).

Tussen gelijkwaardige elementen wordt in een samenstelling een koppelteken geplaatst. Dat is op zich niet nieuw, maar de regel wordt in de nieuwe leidraad wel genuanceerder geformuleerd. Het gaat om combinaties van twee elementen die in een samenstelling *in principe* met elkaar verwisseld kunnen worden: *zwart-wit*, *hotel-restaurant*, *priester-dichter*. Er worden bovendien ook enkele subregels toegevoegd. Zo worden samenstellingen van twee adjectieven die in principe niet omwisselbaar zijn aan elkaar vast geschreven: *sociaalpsychologisch*, *sociaalgeografisch*, *publiekrechtelijk*. De leidraad geeft bovendien nog een aantal andere verfiningen bij deze regel.

Engelse samenstellingen

In tegenstelling tot de leidraad van 1995 komen in de nieuwe leidraad zeer specifieke regels voor samenstellingen met Engelse woorden. De hoofdregel luidt als volgt: *Een in het Nederlands gebruikelijke samenstelling van Engelse woorden schrijven we in één woord*. Door deze hoofdregel worden woorden als *online*, *bluejeans* en *allrisk* vanaf nu in één woord gespeld. Deze regel geldt ook voor driedelige samenstellingen. Voorbeelden zijn *sciencefictionfilm*, *publicrelationsbureau* en *allriskverzekering*.

Naast de hoofdregel worden ook een aantal subregels en uitzonderingsregels voor Engelse samenstellingen geformuleerd. Zo

worden een aantal woordcombinaties vanaf nu als woordgroep beschouwd, en worden ze dus los geschreven: *fancy fair*, *compact disc*, *slow motion*.

Verkleinwoorden

Ook voor het vormen van verkleinwoorden geeft de nieuwe leidraad een stel expliciete regels. Vooral de spelling van verkleinwoorden van Franse woorden wordt nu bevattelijker geregeld. Terwijl de leidraad van 1995 zich beperkte tot de vermelding dat bij sommige Franse leenwoorden het grondwoord verandert, geeft de nieuwe leidraad duidelijke regels voor het vormen van de verkleinwoorden van Franse leenwoorden.

Als het Franse grondwoord eindigt op een toonloze /ð/ (bijvoorbeeld *giraffe*, *enveloppe*, *karbonade*), dan hangt de spelling van het verkleinwoord af van de uitspraak. Als we het woord uitspreken met de toonloze /ð/, voegen we het achtervoegsel *-je* of *-tje* toe aan het grondwoord: *giraffetje*, *enveloppetje*, *karbonadetje*. Als we de toonloze /ð/ niet uitspreken, vernederlandsen we het verkleinwoord: *giraffe*, *envelopje*, *karbonaadje*.

Als een Frans grondwoord eindigt op een medeklinker *t* of *d* die niet wordt uitgesproken, dan voegen we *-je* toe. Het verkleinwoord wordt wel uitgesproken met *-tje*. Voorbeelden zijn: *circuitje*, *colbertje* en *boulevardje*.

Afkortingen

De spelling van afkortingen wordt veel uitgebreider en duidelijker beschreven. De beschrijving is gebaseerd op het onderscheid tussen letterwoorden en initiaalwoorden. Een initiaalwoord is een woord dat gevormd wordt met de beginletters van afzonderlijke woorden en dat we uitspreken als een reeks letternamen, bijvoorbeeld *pc*, *wc*, *tv*. Een letterwoord is een woord dat gevormd wordt met de beginletters van afzonderlijke woorden, die we samen als een woord uitspreken, bijvoorbeeld: *aids*, *bom*, *Fnac*, *SERV*.

Er is een nieuwe regel voor het aan elkaar schrijven van samenstellingen met afkortingen: in een samenstelling schrijven we een initiaalwoord met een koppelteken, bijvoorbeeld: *pc-freak*, *wc-eend*, *tv-kijker*. Een letterwoord schrijven we in een samenstelling vast (*aidsvirus*, *bommoeder*), behalve als het met een of meer hoofdletters wordt geschreven (*Fnac-fanaat*, *SERV-raad*).

De leidraad geeft ook een aantal suggesties voor het bepalen of een afkorting hoofdletters krijgt of kleine letters. De mate van inburgering speelt daarbij een rol. Een aantal afkortingen wordt in de nieuwe *Woordenlijst* in tegenstelling tot de oude als ingeburgerd beschouwd, en vanaf nu dus met kleine letters gespeld. Voorbeelden zijn *btw*, *bvba*, *biv* en *ufo*.

Accenttekens

Wat de accenttekens op Franse leenwoorden betreft, komt er een nieuwe formulering voor wanneer die geplaatst moeten worden. In tegenstelling tot de leidraad van 1995 staat er nu niets meer over het achterwege blijven van een accent wanneer de eerste lettergreep bestaat uit é of medeklinker(s) plus é (denk aan woorden als *etage*, *rechaud* en *bechamel*). De regel luidt nu als volgt: bij Franse woorden die gangbaar geworden zijn in het Nederlands, gebruiken we alleen nog accenten wanneer die nodig zijn voor de uitspraak (bij *etage*, *rechaud* en *bechamel* hebben we geen accent nodig voor de uitspraak). Door die lichtjes andere benadering veranderen er een aantal woorden van spelling: *appèl* wordt bijvoorbeeld *appel*, *procédé* wordt *procedé* en *bohémien* wordt *bohemien*.

Verandering?

Als u de bovenstaande lijst met veranderingen helemaal doorploegd hebt, zult u misschien de indruk hebben dat er nogal wat verandert aan de Nederlandse spelling. Laat deze waslijst van veranderingen en voorbeelden u echter niet misleiden. De Taalunie heeft wel een beetje gelijk: in feite verandert er zo goed als niets

aan de Nederlandse spelling. Van de honderden miljoenen woorden die het Nederlands telt, zult u er wellicht enkele honderden anders moeten gaan schrijven. Een peulschil dus.

In de meeste gevallen gaat het om kwesties die al langer in de Nederlandse spelling probleemzones vormen. Deze probleemkwesties worden nu beter beregeld in een uitgebreide, heldere leidraad. Vanaf 15 oktober 2005 zijn die leidraad en de nieuwe *Woordenlijst* ook gratis beschikbaar op de website van de Nederlandse Taalunie: www.taalunieversum.org. Alles bij elkaar

genomen brengt de spellingherziening dus alleen maar verbeteringen met zich.

Sara Van Calster verricht onderzoek naar Vlaamse varianten voor het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie.

e-mail: sara.vancalster@coo.vlaanderen.be

Afschaffing van de paardebloemregel: 24 woorden veranderen van spelling

1995	2005
apebroodboom	apenbroodboom
apenootje	apennootje
biggekruid	biggenkruid
duiveboon	duivenboon
duivekervel	duivenkervel
eendekroos	eendenkroos
ganzebloem	ganzenbloem
garnaleplant	garnalenplant
hazedistel	hazendistel
kattedoorn/kattedoren	kattendoorn/kattendoren
kattekruid	kattenkruid
muizegerst	muizengerst

1995	2005
muizetarwe	muizentarwe
paardebloem	paardenbloem
paardedistel	paarendistel
paardekastanje	paardenkastanje
rattekruid	rattenkruid
schapegras	schapengras
schapezuring	schapenzuring
slangekruid	slangenkruid
slangewortel	slangenwortel
vliegezwam	vliegezwam
vossebes	vossenbes
zwanebloem	zwanenbloem

De uitzondering voor samenstellingen met een diernaam als eerste lid en een plantkundige aanduiding als tweede woord wordt geschrapt.

De woorden van Marlies

Spelling en etymologie

MARLIES PHILIPPA

Een van de regels die in de spelling van het Nederlands worden gehanteerd, is het *principe van de etymologie*. Er worden bepaalde letters gebruikt die verwijzen naar

de herkomst van het woord. Dat kan bijvoorbeeld gelden voor de 'vreemde' en eigenlijk overbodige letters *c*, *x* en *qu* in leenwoorden die vaak uit het Latijn afkomstig zijn, en waarvoor men feitelijk evengoed *s* of *k*, *ks* en *kw* kan gebruiken.

Om bij de medeklinkers te blijven: er is ook nog de *th*, waarbij de *h* niet uitgesproken wordt. In een woord als *thuis* geeft die *h* aan, dat we uit moeten gaan van *tehuis*. *Thans* komt van *tehants*; het woord *hand* zit erin, terwijl dat bij *nochtans* uit *nog-dan-s* niet het geval is. Maar als we kijken naar *apotheek* en *these*, dan blijkt dat de schrijfwijze *th* te maken heeft met de oorspronkelijke Griekse letter, zoals dat ook het geval is bij de *ph*. Het etymologische principe bij al deze medeklinkers wordt in de spelling van het Nederlands absoluut niet consequent toegepast.

Bij de klinkers ligt het anders. En dan wil ik het hier niet hebben over de uit het Frans afkomstige *eau*, zoals in *cadeau*, waar men evengoed *kado* kan schrijven. Nee, ik wil me beperken tot de tweeklanken. De verschillen tussen *ij-ei* en *ou-au* zijn in het Standaardnederlands niet meer te horen. Ze zijn etymologisch van aard en ze komen in de spelling duidelij-

lijk tot uiting. Vanwege de ruimte ga ik hier uitsluitend in op de *ij-ei*.

De *ei* kan diverse oorsprongen hebben, maar meestal is hij afkomstig van de combinatie *ege* of uit een *ai*: *zeil* is uit *segel* ontstaan, *klein* uit *klain* en *paleis* uit *palais*. De *ei* kan ook uit andere klankcombinaties voortgekomen zijn. Zo is de *ei* uit *eiland* verwant met *Aa* 'water': *eiland* is het land in het water.

In het Middelnederlands bestond de *ei* al wel als tweeklank, maar de *ij* nog niet en ze konden dan ook absoluut niet op elkaar rijmen. De *ij* was een langgerekte *i*. Maar woorden met *déze* lange *i* rijmde ook niet op woorden met de andere lange *i*, de *i* die als *ie* werd geschreven: *liif/liijf* rijmde niet op *lief*. Het is mogelijk dat de *i/iilij* als een lang aangehouden *ie* klonk en de letters *i* + *e* het teken voor de klank *ië* waren.

Een *ij* kan in principe nooit ontstaan zijn uit een *ei* of een *ie*. Toch is dat soms gebeurd. Een oud woord voor 'vrees' was het Middelnederlandse *eis*. Het werkwoord *eisen* betekende dan ook 'gruwen' en *eiselijk* was 'verschrikkelijk'. Men bracht deze woorden in verband met *ijs*. Resultaat: *ijzen* en *ijselijk*. Het IJ, waar Amsterdam aan ligt, had volgens de regels de *Ie* (via *Ee* uit *Aa* 'water') moeten heten. Het is mogelijk dat er sprake is geweest van een spellinguitspraak: *Ie/Ye* -> *Ije* -> *IJ*.

Idioom

Spellingrestanten en/in idiomatische

FILIP DEVOS

Zegt de spelling van woorden ons iets over de grammatica van een taal? Op het eerste gezicht weinig of niets. Bij nader inzien echter blijken bijvoorbeeld heel wat oude samenstellingen en idiomatische uitdrukkingen iets te verraden over het naamvalssysteem dat het Nederlands ooit had. Dat systeem is nagenoeg verdwenen. Enkel de spelling toont er nog restanten van.

Vier naamvallen

In onze Nederlandse spelling zijn – althans in idiomatische uitdrukkingen en oude woordvormingen – nog restanten te vinden van een oud naamvalssysteem. Een kleine selectie:

barrevoets, bij monde van, blootsvoets, desgelijks, desgevraagd, desgewenst, geenszins, harerzijds, heden ten dage, heelhuids, in den beginne, in den brede, in den lande, in de(n) piepzak zitten, indertijd, in dezen, in dezer/dier voege, in groten getale, in koelen bloede, in lichterlaaie, met dien verstande, metterdaad, metterhaast, te allen tijde, te dien einde, te eniger tijd, ten eeuwigen dage, te(n) eigen bate, te gepasten tijde, ten gehore brengen, ten gevolge van, ten huize van, ten langen leste, ten tijde van, ten tonele, ten voordele van, te onzen dienste, te onzen kantore, ter aangehaalde(r) plaatse, te rade, ter beurze, ter bevoegde plaatse, te(r) elfder ure, ter ere van, ter gelegenheid van, te(r) gelegener tijd, ter linkerzijde, ter plaatse, ter sprake, ter stede, ter zake, tot vervelens

toe, van dien aard, van goeden huize, van (ganser) harte, van goeden wille, van harentwege, van hogerhand, van koninklijken bloede, vanwege, uit hoofde van, willens en wetens, zijns weegs gaan...

Woorden en uitdrukkingen dus die we soms nauwelijks nog actief gebruiken (*te onzen kantore*) en soms nog een harde levenskracht vertonen (*ten tijde van*), maar die hoe dan ook ergens restanten laten zien van een ouder taalsysteem.

In de Middelnederlandse dialecten werden zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, vornaamwoorden en telwoorden verbogen afhankelijk van hun functie in de zin. Het onderwerp en het naamwoordelijk deel van het gezegde stonden in de nominatief (de zogenaamde eerste naamval), het lijdend voorwerp in de accusatief (de vierde naamval) en het meewerkend, ondervindend en belanghebbend voorwerp in de datief (de derde naamval). De genitief (de tweede naamval) ten slotte drukte een ‘bezitsrelatie’ of ‘afhankelijkheidsrelatie’ uit. De datief en de accusatief werden ook na bepaalde voorzetsels gebruikt, wat nu nog blijkt uit *met voorbedachten rade* of *ter stede*.

Behalve bij de genitief -s, die in het hedendaagse Nederlands nog productief is bij eigennamen en verwantschapsnamen (*Jans fiets, vaders fiets*), hebben de naamvallen in de loop der tijden hun functie overgenomen gezien door voorzetsels en woordvolgorde. In het huidige Nederlands hebben met andere woorden de voorzetsels en de woordvolgorde die functieweerga-

uitdrukkingen

ve overgenomen. Deflexie noemen taalkundigen dat. En de ene taal is daarin verder gegaan dan de andere. Het Ests en het Fins bijvoorbeeld hebben stukken meer naamvallen dan het Latijn of het Duits.

De enige woorden die nu nog een naamvalsverschil vertonen in het Nederlands zijn de subjects- en objectsvormen van de persoonlijke voornaamwoorden, bijvoorbeeld *ik* en *we* voor het subject of het onderwerp en *me* en *ons* voor het object of het voorwerp.

Des, der, den

Maar in idiomatische uitdrukkingen vooral zijn er veel restanten van het naamvalssysteem terug te vinden. Bekijken we alleen maar eens de lidwoorden.

Bij de bepaalde lidwoorden vinden we de oude vormen *des*, *der* en *den*.

Des (voor de genitief mannelijk en onzijdig enkelvoud, soms in verkorte vorm *’s*) blijft achter in uitdrukkingen als *de tand des tijds*, *de dag des heren*, *de heer des huizes*, *de procureur des konings*, *de plaats des onheils*, *de tand des tijds*, *de stem des volks*, *des duivels oorkussen*, en in tijdsbepalingen als *’s morgens*, *’s middags*, *’s avonds*, *’s zomers*, enz. We vinden dus zowel voorgeplaatste genitieven (*Ondank is ’s werelds loon*) als achtergeplaatste genitieven (*de plaats des onheils*).

Der (voor de genitief vrouwelijk enkelvoud en de genitief meervoud, en voor de datief vrouwelijk enkel-

voud) vinden we nog in woorden of uitdrukkingen als: *in naam der wet/der koningin*; *indertijd*, (*iets*) *in der minne (regelen)* of *het boek der boeken*.

Den (voor de datief mannelijk en onzijdig enkelvoud) treffen we aan in *met den duur*, *op den duur*, *in den beginne*, *in den brede*, *in den lande*, *in den vreemde* of *om den brode*.

De naamvalsvormen *des*, *der* en *den* vinden we ook in ‘versmolten’ vormen, als delen dus van andere woorden. Zo smolt *te* + *den* samen in *ten* (*ten langen leste*) en *te* + *der* samen in *ter* (*ter stede*).

Te gepasten tijde

Voorzover dat te overzien valt, ontbreekt het ons nog aan een degelijke inventaris van dergelijke woorden en uitdrukkingen die iets verraden van het naamvalssysteem dat het Middelnederlands nog had. Te gepasten tijde moet een taalkundige of andere taalliefhebber maar eens een volledige inventaris opmaken. Dan kunnen de bezorgers van de volgende editie van het *Groene boekje* er alvast baat bij hebben, want *bij monde van*, *te gepasten tijde* of *ten voordele van* hebben in de *Woordenlijst Nederlandse taal* nog altijd geen plaatsje gekregen.

Filip Devos is neerlandicus.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

De eerste minuten

HILDE VAN BELLE

Liefhebbers van de klassieke retorica werden de laatste jaren verwend. Drie belangrijke nieuwe publicaties hebben immers het daglicht gezien: de vertalingen van de

Institutio Oratoria van Quintilianus (Piet Gerbrandy) en de *Retorica* van Aristoteles (Marc Huys), en het proefschrift van

Bas Andeweg en Jaap de Jong. Dat laatste werk behandelt de inleiding van toespraken: wat zijn de bestaande adviezen, hoe worden ze in de praktijk gebracht, en in welke mate hebben ze ook daadwerkelijk effect? Het eerste deel van *De eerste minuten* bestaat uit een uitvoerige analyse van de adviezen, zowel in de klassieke retorica als in recente Nederlandse handboeken. Daarna wordt de huidige praktijk van twee beroepsgroepen – ingenieurs en speechschrijvers – in kaart gebracht. In het derde deel wordt nieuw onderzoek naar effecten van inleidingen voorgesteld.

Volgens de klassieke opvatting moet een spreker in het begin van zijn toespraak de aandacht wekken (*attentum parare*), het publiek welwillend stemmen (*benevolum parare*) en de nodige informatie verstrekken voor een juist begrip van het betoog (*docilem parare*). Uit het onderzoek blijkt dat deze drie klassieke functies ook in de moderne handboeken primeren. Er zijn ook verschillen: de moderne adviezen blijken veel gevarieerder te zijn dan de klassieke, en sommige functies die in de twintigste-eeuwse handboeken geadviseerd worden, zijn niet direct terug te voeren op de klassieke drieslag.

In deel 2 van het proefschrift spitst het onderzoek zich toe op twee beroepsgroepen en (dus) twee soorten speeches. Uit de enquête onder ingenieurs blijkt dat zij het maken van een inleiding de moeilijkste klus vinden, maar niet de belangrijkste. Een inleiding bestaat voor hen vooral uit *docile*elementen, zoals doelstelling en structuraankondiging. *Docile*technieken komen in hun recente presentaties dan ook het vaakst voor. Bij de (21) speechschrijvers voor bewindspersonen blijkt – zoals te verwachten – de *attentum*functie centraal te staan.

In het derde deel van het proefschrift worden de effecten van bepaalde technieken onderzocht. Enkele resultaten van deze experimenten: wie zich in zijn inleiding tot een korte vermelding van doel en overzicht beperkt, komt minder boeiend, geloofwaardig en begrijpelijk over dan wie daar nog (willekeurig!) een van de drie technieken aan toevoegt. En wie zich in zijn inleiding als een underdog opstelt, loopt het gevaar ook effectief als weinig deskundig beschouwd te worden.

De eerste minuten is een boeiend, informatief en uiterst leesbaar referentiewerk. Het laatste deel en de cd-rom vormen bovendien een rijke bron van inspiratie voor (toekomstige) onderzoekers.

Bas Andeweg en Jaap de Jong, *De eerste minuten. Attentum, benevolum en docilem parare in de inleiding van toespraken*, Sdu Uitgevers, 2004, ISBN 90-1210-088-7.

Professioneel communiceren

MARIANNE BOONE

foto:
Guy Roelandt

Schrijft u regelmatig een beleidsnota of zorgt u voor de digitale bedrijfsbrochure? Verwacht uw baas dat u voor hem een boeiende toespraak schrijft? Staat de voorbereiding van het jaarverslag ook in uw functiebeschrijving of bent u verantwoordelijk voor het uitstippelen van het communicatiebeleid van uw onderneming?

Voor al die communicatietaken kunt u ondersteuning vinden in *Professioneel communiceren*. Deze taal- en communicatiegids bevat 15 alfabetisch geordende onderdelen: brieven, digitale documenten en websites, gesprekken, grammatica, instructieve teksten, journalistiek schrijven, leestekens, nota's, rapporten en verslagen, onderdelen van een publicatie, organisatiedocumenten, spelling, structureren en formuleren, toespraken, presentaties en speeches, vergaderingen en visualisering van informatie.

De alfabetische ordening doet in het begin wat vreemd aan, maar die ordening heeft alles te maken met de modulaire opzet van dit naslagwerk. Elk onderdeel (bijvoorbeeld organisatiedocumenten) bestaat op zijn beurt uit verschillende modules. In elke module wordt er een communicatieproduct (bijvoorbeeld bedrijfsbrochure) of een activiteit (bijvoorbeeld overtuigend schrijven) uitvoerig beschreven. De aanpak van elke module is puntsgewijs: eerst wordt de context geschetst, daarna worden er adviezen en voorbeelden gegeven, en ten slotte wordt er verwezen naar andere modules waarin relevante informatie over het onderwerp te vinden is.

In die 15 onderdelen is er niet alleen aandacht voor de klassiekers uit de adviesliteratuur, zoals brieven en gesprekken, maar ook voor 'nieuwere' media en communicatieproducten, zoals de community website, de digitale bedrijfsbrochure, de digitale winkel, het e-mailbericht en het intranet en extranet. De 18 bladzijden daarover in het onderdeel 'digitale documenten en websites' zijn jammer genoeg maar een fractie van wat er gezegd had kunnen worden.

Bij de onderdelen grammatica (18 bladzijden), spelling (32 bladzijden) en leestekens (18 bladzijden) vraag ik me af wat de meerwaarde ervan is voor de gebruiker van deze gids. Voor vragen over dat soort problemen, hoeft u – naar mijn gevoel – deze gids niet ter hand te nemen. Voor dat soort vragen kunt u beter terecht in de *Schrijfwijzer* van Renkema of – veel sneller elektronisch – op het Taalunieversum, de website van het genootschap Onze taal, de website van de Taaltelefoon, in de elektronische ANS (Algemene Nederlandse Spraakkunst) en in de Taaldatabanken van de VRT. Misschien kunnen de 68 bladzijden grammatica, spelling en leestekens in een volgende editie besteed worden aan een verdere uitwerking van het onderdeel 'digitale documenten en websites'. Deze kritiek doet niets af aan de kwaliteit van deze gids, die zeer toegankelijk is qua opbouw en formulering, gericht is op directe toepassing en zeer mooi uitgewerkte voorbeelden bevat.

Carel Jansen, Michaël Steehouder en Maruschka Gijzen (red.), *Professioneel communiceren. Taal- en communicatiegids*, Martinus Nijhoff, 2004, ISBN 90-6890-561-9.

Toonaangevend

Beter Nederlands: grammaticaal hulpboek voor anderstaligen

ILSE STROBBE

B*Beter Nederlands* is een serie grammaticale oefenboeken voor anderstaligen die minstens enkele jaren hoger onderwijs in hun land van herkomst hebben gehad. Het bestaat uit 3 delen. Van twee van die drie delen is nu een herziene druk verschenen.

Beter Nederlands pretendeert geen volledige cursus Nederlands voor anderstaligen te zijn, maar wil wel ondersteuning bieden bij traditionele cursussen. De auteurs gaan niet uit van expliciete grammaticaregels – daarvoor bestaan voldoende naslagwerken – maar stellen betekenisnuances centraal. De cursist wordt erop gewezen dat grammatica zorgt voor verbanden tussen woorden en samenhang in teksten.

De indeling van het basisboek *Beter Nederlands* (vanaf NT2-niveau 1) toont al meteen dat de opbouw gebaseerd is op grammaticale indelingen.

Achtereenvolgens komen woordsoorten, tijden, zinsbouw en spelling aan bod. De studenten krijgen aan de hand van voorbeelden een korte uitleg over een grammaticaal aspect. Die uitleg is vaak erg beknopt en expliciete grammaticale termen worden geweerd. Voorbeelden moeten ingewikkelde en abstracte termen en regels vervangen. Daarna krijgen de studenten een aantal oefeningen aangeboden, opgebouwd van makkelijk (herkennen) naar moeilijk (zelf produceren). Het oefeningengedeelte is vaak beknopt en

besteedt weinig aandacht aan de vele uitzonderingen in het Nederlands.

Meer oefenen kan met het vervolgbboek *Beter Nederlands 1* (vanaf NT2-niveau 3). Daarin krijgen de cursisten oefeningen voorgeschoteld op expliciete grammaticale knelpunten, zoals het gebruik van de tijden, de passieve zinnen en verwijswoorden. Als cursist hoeft je het boek niet van voor naar achter te doorlopen. Je kunt er die onderdelen uit halen waar je zelf moeite mee hebt. Oefeningen op tekstniveau komen in dit boek zelden aan bod.

Een sleutel achteraan zorgt ervoor dat het materiaal ook als zelfstudie verwerkt kan worden. Een onderdeel 'Theorie voor de docent en de taalleerder die nog meer wil weten' bevat extra regels en voorbeelden en af en toe een didactische wenk voor de docent.

We kunnen concluderen dat *Beter Nederlands* grondig ingaat op de samenhang tussen structuur en betekenis. Aan de kennis van die samenhang wordt in traditionele methodes vaak weinig aandacht besteed.

• Dina Bouman-Noordermeer, *Beter Nederlands. Grammaticaal hulpboek voor anderstaligen*, Coutinho, 2004, ISBN 90-6283-453-1.

• Dina Bouman-Noordermeer e.a., *Beter Nederlands 1. Grammaticaal hulpboek voor anderstaligen. Deel 1*, Coutinho, 2004, ISBN 90-6283-452-3.

Quiz over taal

Doe de speltest

PIET CRETEN

I. Zoek de spelfout in volgende zinnen:

1. Een katholieke Schriftgeleerde en een protestantse Bijbelkenner hielden een online weddenschap over de vraag wie er nu de dikste Bijbel had.
2. Toen de christen-democraat de paus vroeg of hij gelovig was, antwoordde die dat dat een privé-zaak is.
3. Er werd in het vipdorp naar hartelust betaald met 100 eurobiljetten.
4. De protegé van de vicepremier verklaarde met veel dédain dat het wij-gevoel op het VLD-congres aardig was aangezwengeld.
5. Een Viking, die leed aan het downsyndroom, was het alleen-zijn beu en streefde daarom naar reïntegratie in de dorpsgemeenschap.
6. Ondanks de witte huid en het vaak door inteelt misvormde uiterlijk had de adel in het Middellandse Zeegebied tijdens de Renaissance nog aardig wat sexappeal.

II. Welk woord is correct gespeld?

- 1) a) New-Yorker
b) New Yorker
c) Newyorker
- 2) a) ge'sms't
b) ge-sms-t
c) ge-sms't
- 3) a) geëmaild
b) ge-e-maild
c) geë-maild
- 4) a) benjeejumping
b) bungee jumping
c) bungeejumping
- 5) a) Pyrusoverwinning
b) Pyrrusoverwinning
c) pyrrusoverwinning
- 6) a) Tweede-Kamerlid
b) tweede-kamerlid
c) Tweede Kamerlid

III. Welk woord is fout gespeld?

- 1) a) apenootje
b) dronkenman
c) savooieekool
- 2) a) predicaat
b) diskman
c) Congolees
- 3) a) meester-architect
b) amateur-fotograaf
c) jongens-Chiro

OPLOSSINGEN

- I. 1. Bijbel / 2. christen-democraat / 3. harelust / 4. dédain
5. reïngreterie / 6. Renaissance
- II. 1b / 2c / 3b / 4c / 5c / 6c
- III. 1a / 2b / 3b

Score:

13-15/15

U bent een spellingsfetisjist. De spellingvernieuwing is nog niet koud of u hebt hem al (bijna) helemaal onder de knie. Ga bij uzelf te rade. Ziet u uw familie en vrienden nog wel eens? Komt u nog wel buiten? Wanneer hebt u voor het laatst een bad genomen?

5-13/15

Proficiat. Spelling is voor u een gebruiksproduct. U vindt het vooral een handig middel om uw gedachten op papier weer te geven, maar orthografische spitsvondigheden zijn aan u niet besteed. U kijkt alvast uit naar het volgende spellingloze nummer van *Over taal*.

Score 0-5/15

U staat vanaf nu bekend als het groene broekje. Bij 'splitsen' denkt u in de eerste plaats aan kieskringen, in het geval van een klinkerbotsing maakt u zich uit de voeten en een gedekte klinker vindt u dan weer pervers. Verlies er vooral uw gevoel voor humor niet bij en doe eens mee aan een dictee.